

ปรากฏการณ์ของวงปี่พาทย์พิธีในพระราชพิธีเปลี่ยนเครื่องทรง พระพุทธมหามณีรัตนปฏิมากร

The Phenomenon of the Ceremonious Emsemble in the Ceremony of the Changing of
the Emerald Buddha's Seasonal Attires.

น้ำเพชร ฟักทอง บำรุง พาทย์กุล วัชรภรณ์ อรัณยานาค

Nampet Fakthong Bamrung Phattayakul Watcharamon Aranyanak

สาขาวิชาดุริยางค์ไทย คณะศิลปนาฏดุริยางค์ สถาบันบัณฑิตพัฒนศิลป์

Thai Music Accepted by the Faculty of Music and Drama, Bunditpatanasilpa Institute.

(Received : June 30,2020 Revised : September 17,2020 Accepted : September 17, 2020)

บทคัดย่อ

การวิจัยนี้มีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษาบทบาทหน้าที่และปรากฏการณ์ของวงปี่พาทย์พิธีในพระราชพิธีเปลี่ยนเครื่องทรงพระพุทธมหามณีรัตนปฏิมากร โดยใช้ระเบียบวิธีวิจัยเชิงคุณภาพ ผลการวิจัยพบว่า บทบาทหน้าที่ของวงปี่พาทย์พิธีที่ปรากฏในพระราชพิธีเปลี่ยนเครื่องทรงพระพุทธมหามณีรัตนปฏิมากรนี้ คือ การบรรเลงประกอบพระราชพิธีเพื่อให้เกิดความสมบูรณ์ โดยยึดตามระเบียบแบบแผนที่ปฏิบัติกันมาตั้งแต่โบราณกาล หน้าที่รับผิดชอบของผู้ปฏิบัติงานต่อการบรรเลงคือ นักดนตรีจากสำนักการสังคีต กรมศิลปากร ปฏิบัติหน้าที่ตามหมายรับสั่งที่มาจากสำนักพระราชวัง วงดนตรีที่ใช้บรรเลงในครั้งนี้ คือ วงปี่พาทย์พิธี ผู้บรรเลงแต่งกายด้วยชุดปกติขาว บทเพลงที่ใช้ในพระราชพิธีนี้ได้แก่ เพลงสาธุการ เพลงลงสร และเพลงเรื่องทำขวัญ ลักษณะการใช้เพลงบ่งบอกถึงการดำเนินพิธีกรรมในแต่ละขั้นตอน คือ เพลงสาธุการใช้บรรเลงในขั้นตอนประกอบพิธีการเปลื้องเครื่องทรงพระพุทธมหามณีรัตนปฏิมากร เพลงลงสรใช้ในขั้นตอนประกอบพิธีการสร่งน้ำองค์พระพุทธมหามณีรัตนปฏิมากร และเพลงเรื่องทำขวัญใช้บรรเลงในขั้นตอนประกอบพิธีการเวียนเทียนเพื่อสมโภชพระพุทธมหามณีรัตนปฏิมากร อย่างไรก็ตามการบรรเลงในพระราชพิธีนี้ต้องบรรเลงอย่างถูกต้องตามระเบียบแบบแผน ตามขั้นตอน และแนวการบรรเลงที่ใช้ ต้องมีความเรียบร้อยเหมาะสมไม่ช้าไม่เร็วจนเกินไป

คำสำคัญ : ปรากฏการณ์, วงปี่พาทย์พิธี, พระราชพิธีเปลี่ยนเครื่องทรงพระพุทธมหามณีรัตนปฏิมากร

ABSTRACT

The purpose of this research was to study the role and the phenomenon of the ceremonious Piphat ensemble in the royal ceremony of changing of the Emerald Buddha's seasonal attires. The research methodology was quantitative research.

The results of the study were that the role of the ceremonious Piphat ensemble in the royal ceremony of changing of the Emerald Buddha's seasonal attires was playing for the completeness of the royal ceremony. The pattern of playing the music was the traditional pattern. The government officials from Office of Music and Drama, the Fine Arts Department were the music players who played by the royal command from Office of the Secretary General. They had to practice for the accuracy before the ceremony. They dressed in white dress uniform with sash and decoration. The ensemble was called Wong Piphatphithi or ceremonious Piphat ensemble. The songs for the royal ceremony were Phleng Sathukan, Phleng Longsong and Phleng RuangThamkwan. The patterns of these songs demonstrated the manners of ritual. First, Phleng Sathukan was played while taking off the Emerald Buddha's seasonal attires. Then Phleng Longsong was played while pouring the water onto the Emerald Buddha. Finally, Phleng RuangThamkwan was played while passing the lighted candles clockwise to celebrate the Emerald Buddha. However, the patterns of playing the music for this royal ceremony were ceremonious, orderly. The way of playing was smooth, not too slow or too fast.

Keywords : Phenomenon, Ceremonious Piphat band, Royal ceremony of changing the Emerald Buddha,s attires

บทนำ

สถาบันพระมหากษัตริย์ ถือได้ว่าเป็นหนึ่งในสามสถาบันหลักของชาติ ที่เคารพอย่างสูงยิ่งสำหรับปวงชนชาวไทยทั้งมวล ล้วนต่างมีความจงรักภักดี เคารพเทิดทูน สืบต่อกันมาจากอดีตจวบจนปัจจุบัน “พระราชพิธี” ถือเป็นขนบธรรมเนียมประเพณีโบราณในราชสำนักที่มีความเกี่ยวเนื่องโดยตรงในสถาบันพระมหากษัตริย์ ประกอบไปด้วยขั้นตอนต่าง ๆ ที่มีความสำคัญและเปี่ยมไปด้วยความหมายที่ลึกซึ้ง โดยมีรูปแบบขั้นตอนการปฏิบัติงาน แบ่งออกเป็นขั้นตอนตามหมายรับสั่งเป็นการภายใน สำหรับใช้เป็นแนวทางในการปฏิบัติของเจ้าพนักงานสำนักพระราชวัง หนึ่งในหน้าที่ที่ระบุในหมายรับสั่งได้กล่าวถึง การประโคมดุริยางคดนตรี ที่ประโคมและบรรเลงอยู่ในแต่ละช่วงของพระราชพิธี การประโคมดนตรีในงานพระราชพิธีมีการนำเพลงประเภทต่าง ๆ เข้ามาบรรเลงประกอบ ซึ่งในอดีตและปัจจุบันการบรรเลงดนตรีในพิธีกรรมของประชาชนก็มีการใช้ดนตรีและการบรรเลงที่คล้ายคลึงกับในพระราชพิธีด้วยเช่นกัน อาทิ การบรรเลงเพลงสาธุการ เพลงลงทรงและเพลงเรื่องทำขวัญ เป็นต้น วงดนตรีที่นำมาใช้กับการประกอบพระราชพิธี มี 2 ประเภท คือ วงประโคม และวงปี่พาทย์พิธี

“วงปี่พาทย์พิธี” เป็นวงประโคมที่ใช้ประกอบในพระราชพิธีที่พระมหากษัตริย์ทรงปฏิบัติพระราชกรณียกิจตามหมายกำหนดการที่เป็นแบบแผนราชประเพณีสืบต่อกันมาจนถึงปัจจุบัน มีบทบาทและหน้าที่เพื่อบรรเลงประกอบให้ขั้นตอนในพระราชพิธีนั้นสำเร็จลุล่วงไปตามวัตถุประสงค์ อีกทั้งยังเป็นวงดนตรีที่ใช้ เพื่อประกอบการแสดง และเพื่อการฟังในการขับกล่อม อีกด้วย

พระราชพิธีเปลี่ยนเครื่องทรงพระพุทธมหามณีรัตนปฏิมากร หรือ พระแก้วมรกต เป็นพระราชพิธีการเปลี่ยนเครื่องทรงสามฤดูกาล อันได้แก่ ฤดูร้อน ฤดูฝน และฤดูหนาว เครื่องทรงนั้น จัดสร้างขึ้นตามพระราชศรัทธาในพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกมหาราช รัชกาลที่ 1 และพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ 3 ตลอดจนมีการซ่อมแซมขึ้นใหม่ในสมัยพระบาทสมเด็จพระบรมชนกาธิเบศร มหาภูมิพลอดุลยเดชมหาราช บรมนาถบพิตร รัชกาลที่ 9 โดยพิธีเปลี่ยนเครื่องทรงพระพุทธมหามณีรัตนปฏิมากรวงปี่พาทย์พิธี ถือว่ามีบทบาทสำคัญเป็นอย่างมากต่อการบรรเลงในพระราชพิธีนั้น ผู้บรรเลงจะต้องมีความเข้าใจในพิธีการต่างๆ เพื่อให้เกิดความสมบูรณ์ถูกต้องตามโบราณราชประเพณีอย่างครบถ้วน

จากเหตุผลดังกล่าว ผู้วิจัยจึงมีความสนใจที่จะศึกษา และเรียนรู้เกี่ยวกับการปฏิบัติหน้าที่ของวงปี่พาทย์พิธี ในพระราชพิธีเปลี่ยนเครื่องทรงพระพุทธมหามณีรัตนปฏิมากร เพื่อที่จะได้นำองค์ความรู้ที่ได้รับ ก่อเกิดประโยชน์ต่อวงการดนตรีไทยและเป็นความรู้อันผู้ที่ต้องการศึกษาเกี่ยวกับดนตรีในพระราชพิธี และยังแสดงให้เห็นถึงมรดกทางวัฒนธรรมดนตรีไทยที่ควรค่าแก่การศึกษา อนุรักษ์ สืบทอด ให้แก่นุชนรุ่นหลังสืบไป

วัตถุประสงค์ของการวิจัย

1. เพื่อศึกษาบทบาทหน้าที่และปรากฏการณ์ของวงปี่พาทย์พิธีที่ปรากฏในพระราชพิธีเปลี่ยนเครื่องทรงพระพุทธมหามณีรัตนปฏิมากร

ระเบียบวิธีวิจัย

การดำเนินการวิจัยในครั้งนี้เป็นการวิจัยเชิงคุณภาพ เพื่อให้การวิจัยครั้งนี้สำเร็จลุล่วงตามวัตถุประสงค์ ผู้วิจัยได้รวบรวมข้อมูลจากเอกสารตำรา งานวิจัยที่เกี่ยวข้อง การสัมภาษณ์ผู้มีส่วนเกี่ยวข้อง และการลงพื้นที่ภาคสนาม เพื่อนำข้อมูลที่นำมาทำการวิเคราะห์ตามขั้นตอนนำไปสู่ผลสรุปตามวัตถุประสงค์ที่ตั้งไว้ และนำเสนอ

1. **กลุ่มผู้ให้ข้อมูล** ผู้วิจัยได้เลือกกลุ่มผู้ให้ข้อมูลแบบเจาะจง เพื่อให้ได้ข้อมูลที่ชัดเจนในประเด็นคำถามเรื่องบทบาทหน้าที่และปรากฏการณ์ของวงปี่พาทย์พิธีที่ปรากฏในพระราชพิธีเปลี่ยนเครื่องทรงพระพุทธมหามณีรัตนปฏิมากรเป็นอย่างไร ซึ่งผู้วิจัยได้แบ่งกลุ่มผู้ให้ข้อมูลไว้ดังนี้

- 1.1 กลุ่มบุคคลผู้ปฏิบัติบรรเลงในวงปี่พาทย์พิธี
- 1.2 กลุ่มบุคคลผู้ปฏิบัติพระราชพิธี

1.3 กลุ่มนักวิชาการดนตรีไทย

1.4 กลุ่มบุคคลผู้มีส่วนเกี่ยวข้อง

2. เครื่องมือที่ใช้ในการวิจัย

การวิจัยในครั้งนี้ผู้วิจัยได้ใช้เครื่องมือในการเก็บบันทึกหลักฐานประกอบด้วย

- แบบสัมภาษณ์/แนวคำถามในการทำวิจัย

3. การเก็บรวบรวมข้อมูลและการจัดกระทำข้อมูล

ข้อมูลที่น่ามาใช้ในการศึกษาในครั้งนี้ ผู้วิจัยได้ศึกษาข้อมูลโดยแบ่งเป็นประเด็นดังนี้

3.1 ศึกษาบทบาทหน้าที่ของวงปี่พาทย์พิธีที่ปรากฏในพระราชพิธีเปลี่ยนเครื่องทรงพระพุทธรูป

มณีนีรัตนปฏิมากร

3.2 ศึกษาปรากฏการณ์ของวงปี่พาทย์พิธีที่ปรากฏในพระราชพิธีเปลี่ยนเครื่องทรงพระพุทธรูปมณีนีรัตนปฏิมากร

4. การตรวจสอบและการวิเคราะห์ข้อมูล

ในการวิเคราะห์ข้อมูลผู้วิจัยได้ข้อมูลจากเอกสาร จากบุคคลผู้ให้ข้อมูลเป็นหลัก ได้นำข้อมูลมาตรวจสอบ แยกประเด็นตามหัวข้อตามรูปแบบงานวิจัยและวิเคราะห์ตามวัตถุประสงค์เพื่อให้ได้ซึ่งบทบาทหน้าที่และปรากฏการณ์ของวงปี่พาทย์พิธีในพระราชพิธีเปลี่ยนเครื่องทรงพระพุทธรูปมณีนีรัตนปฏิมากร

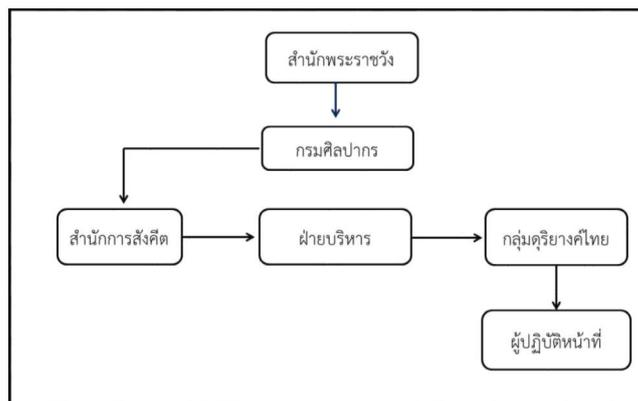
5. การนำเสนอข้อมูล

ผู้วิจัยนำเสนอผลการวิจัยเรื่องปรากฏการณ์ของวงปี่พาทย์พิธีในพระราชพิธีเปลี่ยนเครื่องทรงพระพุทธรูปมณีนีรัตนปฏิมากร ตามรูปแบบและข้อกำหนดของสถาบันบัณฑิตพัฒนศิลป์

ผลการงานวิจัย

จากการเก็บข้อมูลที่ผู้วิจัยได้ทำการค้นคว้าจากแหล่งข้อมูลต่างๆ ทั้งจากหนังสือ ตำรา สื่อสิ่งพิมพ์ บทความวิจัย การสัมภาษณ์ ผู้ทรงคุณวุฒิ รวมถึงการลงพื้นที่ภาคสนาม ผลการวิจัยพบว่า บทบาทหน้าที่และปรากฏการณ์ของวงปี่พาทย์พิธีที่ปรากฏในพระราชพิธีเปลี่ยนเครื่องทรงพระพุทธรูปมณีนีรัตนปฏิมากร เป็นการบรรเลงประกอบพระราชพิธีเพื่อให้เกิดความสมบูรณ์ โดยยึดตามระเบียบแบบแผนที่ปฏิบัติกันมาตั้งแต่โบราณราชประเพณี สามารถแบ่งหัวข้อได้ดังนี้

1. **หน่วยงานที่รับผิดชอบ** วงปี่พาทย์พิธีที่มีส่วนเกี่ยวข้องและใช้ประกอบในพระราชพิธีเปลี่ยนเครื่องทรงพระพุทธรูปมณีนีรัตนปฏิมากรนี้ รับผิดชอบโดย นักดนตรีจากสำนักการสังคีต กรมศิลปากร ซึ่งเป็นหน่วยงานหลักที่มีความสำคัญโดยตรงกับ สำนักพระราชวัง ซึ่งกรมศิลปากรมีหน้าที่ในการอนุรักษ์ สืบทอด พื้นฟูศิลปวัฒนธรรมด้านนาฏดุริยางคศิลป์ ทั้งในพระราชพิธี รัฐพิธี และพิธีการต่างๆ ตามจารีตประเพณี ให้มีความเป็นระเบียบแบบแผน การปฏิบัติหน้าที่ของนักดนตรีในสำนักการสังคีตแบ่งออกเป็น 5 วง และมีวงดนตรีที่ได้เข้าไปปฏิบัติงานในพระราชพิธีเปลี่ยนเครื่องทรงพระพุทธรูปมณีนีรัตนปฏิมากรในปี พ.ศ. 2562 อยู่ 3 วง ได้แก่ วงที่ 2 หัวหน้าวง คือ นายสุรพงศ์ โลหิตตาจล ได้บรรเลงในการเปลี่ยนเครื่องทรงภาคฤดูร้อน วงที่ 4 หัวหน้าวง คือ นายยุทธนา ชิตท้วม ได้บรรเลงในการเปลี่ยนเครื่องทรงภาคฤดูฝน และวงที่ 5 หัวหน้าวง คือนายกิตติศักดิ์ อยู่สุข ได้บรรเลงในการเปลี่ยนเครื่องทรงภาคฤดูหนาว การปฏิบัติหน้าที่ของวงปี่พาทย์พิธีในพระราชพิธีเปลี่ยนเครื่องทรงพระพุทธรูปมณีนีรัตนปฏิมากรนั้น เป็นการปฏิบัติหน้าที่ตามหมายรับสั่งที่มาจากสำนักพระราชวังเป็นการปฏิบัติหน้าที่ตามระบอบราชการที่เป็นไปตามขั้นตอน โดยผู้วิจัยได้เขียนแผนผังได้ดังนี้

แผนผังที่ 1 ขั้นตอนหมายรับสั่ง

นอกจากนี้แล้ววงปีพาทย์พิธีในพระราชพิธีเปลี่ยนเครื่องทรงพระพุทธมหามณีรัตนปฏิมากรยังมีความสอดคล้องกับวงประโคมเครื่องสูง ซึ่งตรงกับหนังสือของ มนตรี ตรีโมท ศิลปินแห่งชาติ (2529 : 90) กล่าวว่า “เป็นส่วนหนึ่งของวงประโคมตั้งแต่สมัยสุโขทัยแล้ว แต่มิได้เรียกชื่อวงปีพาทย์ เมื่อเริ่มแรกใช้คำว่า “พาทย์” ตามที่ได้ปรากฏในหลักศิลาจารึก ต่อมาใช้คำว่า “**ประโคมดุริยางคนตรี**” พบในพระราชพิธีจรดพระนังคัลแรกนาขวัญ และงานวันวิสาขบูชาใช้คำว่า “...สำเนียง**พินพาทย์**ฆ้องกลอง...” พินพาทย์ นี้ปรากฏจนถึงสมัยรัตนโกสินทร์ ปัจจุบันในหมายกำหนดการของพระราชพิธี ใช้คำว่า “**ประโคมสังข์แตรดุริยางค์**” ในการบรรเลงวงปีพาทย์พิธีในปัจจุบันกับพระราชพิธีเปลี่ยนเครื่องทรงพระพุทธมหามณีรัตนปฏิมากร ชี้ให้เห็นชัดเจนว่า วงปีพาทย์ยังคงปฏิบัติงานควบคู่ไปกับวงประโคมเครื่องสูง เพื่อให้ความสมบูรณ์ตามโบราณราชประเพณีที่สืบทอดกันมา

1.2 ระเบียบของการบรรเลงวงปีพาทย์พิธี การบรรเลงวงปีพาทย์พิธีเป็นจารีตที่ถูกปฏิบัติขึ้นมา รูปแบบการบรรเลงที่ใช้กับพระราชพิธีนี้ พบว่าในการบรรเลงได้ใช้ทำนองเพลงที่มีความถูกต้องตามระเบียบแบบแผน ตามขั้นตอน แนวการบรรเลงนั้นๆ จะไม่มีลูกสะบัดขี้ อย่างที่ใช้บรรเลงในเพลงประเภทเสภา หรือประเภทเพลงเดี่ยว แนวเพลงที่ใช้ไม่เร็วเกินไป ไม่ช้าเกินไป การใช้กลอนเพลง มีความสำรวม สุภาพ การบรรเลงของวงปีพาทย์พิธีในพระราชพิธีเปลี่ยนเครื่องทรงพระพุทธมหามณีรัตนปฏิมากรทั้งนี้เพื่อเป็นการถวายพระเกียรติแก่พระมหากษัตริย์ ระเบียบการบรรเลงของวงปีพาทย์นั้นเริ่มตั้งแต่

1.2.1 การคัดเลือกนักดนตรี นักดนตรีที่เป็นผู้บรรเลงในพระราชพิธีนี้ ต้องเป็นผู้ที่มีมารยาทดี และต้องเป็นผู้ที่มีความรับผิดชอบต่อหน้าที่ ขยันในการฝึกซ้อม มั่นทนบทเพลงที่ใช้บรรเลงอยู่เสมออีก เพื่อให้เกิดความแม่นยำ ถือเป็นทำเนียบที่ถูกปฏิบัติมาของนักดนตรีในสำนักการสังคีต

1.2.2 การแต่งกายของนักดนตรี เนื่องจากนักดนตรีทุกคนเป็นข้าราชการ ในการไปปฏิบัติหน้าที่จึงแต่งกายด้วยชุดข้าราชการ ตามหมายกำหนดการที่ได้ระบุไว้ ซึ่งการแต่งกายด้วยที่ระบุไว้นั้นคือ ชุดปกติขาว ซึ่งประกอบด้วยข้อมูลดังนี้

1. เสื้อขาว กางเกงขาว ถุงเท้าดำและสวมรองเท้าหุ้มส้น
2. กระดุมทองกลมรูปครุฑ
3. ติดเครื่องหมายสังกัดที่คอเสื้อทั้งสองข้าง
4. ประดับแพรแถบย่อและเครื่องราชอิสริยาภรณ์และเหรียญราชอิสริยาภรณ์ ที่อกเสื้อเหนือกระเป๋าด้านซ้าย

ภาพที่ 1 นายสุภร อิ่มวงศ์ ผู้แต่งกายชุดปกติขาว
ที่มา : น้ำเพชร พิภทอง, ผู้ถ่ายภาพ, 2562

1.2.3 รูปแบบของวงปี่พาทย์พืธี เรียกว่า วงปี่พาทย์พืธีที่ใช้พระราชพิธีเปลี่ยนเครื่องทรงพระพุทธรูปมหาปฐมมาร มีลักษณะเฉพาะ ประกอบด้วยเครื่องดนตรีดังนี้ ปี่ใน ระนาดเอก ระนาดทุ้ม ซ้องวงใหญ่ ตะโพน ฉิ่ง แต่ไม่มีกลองทัด สาเหตุของการไม่มีกลองทัดในพระราชพิธีดังกล่าวนี้ เนื่องจากพระราชพิธีเปลี่ยนเครื่องทรงพระพุทธรูปมหาปฐมมารไม่มีเพลงที่ใช้กลองทัดในการบรรเลง ซึ่งจากการสัมภาษณ์ผู้มีส่วนเกี่ยวข้อง สรุปได้ว่า นอกจากจะไม่ได้ใช้กลองทัดในการบรรเลงแล้ว การไม่นำกลองทัดไปด้วยนั้นยังช่วยประหยัดเนื้อที่ในการขนย้ายอีกด้วย

ภาพที่ 2 วงปี่พาทย์พืธีในพระราชพิธีเปลี่ยนเครื่องทรงพระพุทธรูปมหาปฐมมาร สำนักงานสังคีต กรมศิลปากร
ที่มา : น้ำเพชร พัททอง, ผู้ถ่ายภาพ, 2562

1.2.3 ปราบกฏการณ์ของวงปี่พาทย์พืธีในพระราชพิธีเปลี่ยนเครื่องทรงพระพุทธรูปมหาปฐมมาร

จากการลงเก็บภาคสนามในพระราชพิธีเปลี่ยนเครื่องทรงพระพุทธรูปมหาปฐมมาร ปราบกฏให้เห็นว่า “วงปี่พาทย์พืธี” เป็นส่วนสำคัญที่ถูกจัดอยู่ใน “วงประโคมเครื่องสูง” ซึ่งเป็นเครื่องดนตรีที่ใช้ในพระราชสำนัก อยู่ในฝ่ายราชูปโภค จะต้องปฏิบัติหน้าที่ไปพร้อมกันกับวงประโคมสังข์แตร เพื่อให้พระราชพิธีเกิดความสมบูรณ์ครบถ้วน ตามหมายกำหนดการอันเป็นสิ่งสำคัญที่ทำให้ขั้นตอนการดำเนินงานนั้นมีความเป็นระเบียบเรียบร้อย การจัดวางวงปี่พาทย์พืธีในพระราชพิธีเปลี่ยนเครื่องทรงพระพุทธรูปมหาปฐมมาร มีสถานที่ประจำที่เรียกว่า ศาลาลูกขุน 1 คือ สถานที่สำหรับตั้งวงปี่พาทย์พืธีโดยเฉพาะ ฉะนั้น เมื่อมีพระราชพิธีเปลี่ยนเครื่องทรงพระพุทธรูปมหาปฐมมารครั้งใด เจ้าหน้าที่เครื่องดนตรีไทยของวงปี่พาทย์พืธีจะต้องนำเครื่องดนตรีมาเตรียมไว้ในสถานที่นี้

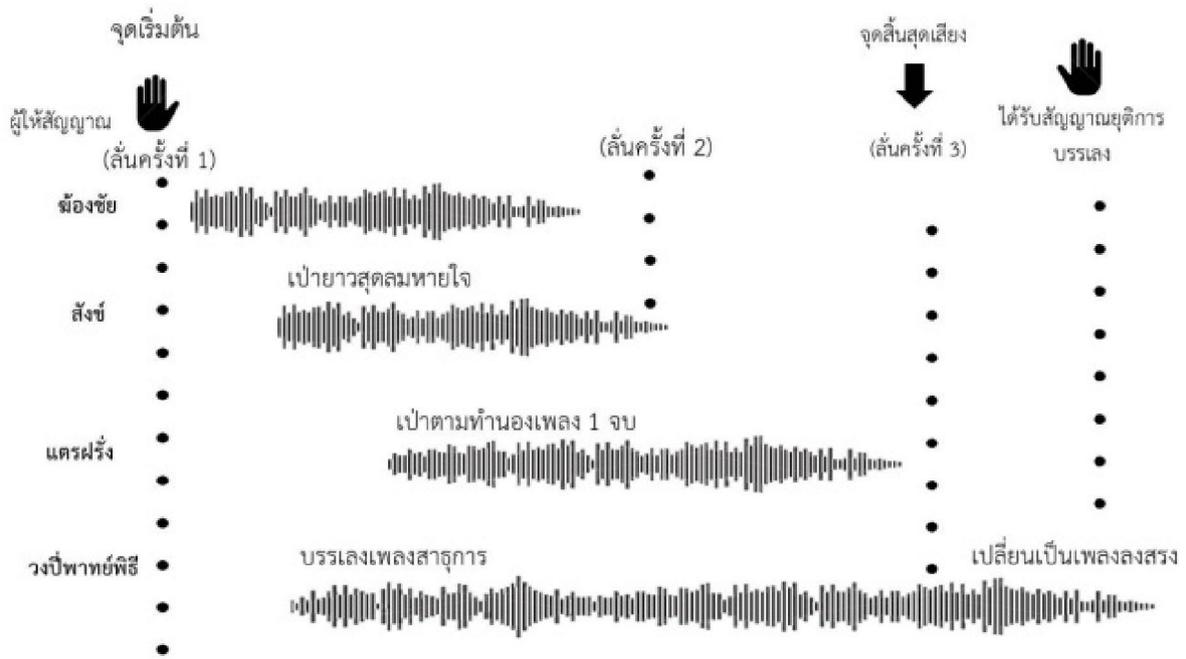
บทเพลงที่ปรากฏในพระราชพิธีเปลี่ยนเครื่องทรงพระพุทธรูปมหาปฐมมาร มีทั้งหมด 3 เพลง ได้แก่ เพลงสาธุการ เพลงลงสร และเพลงเรื่องทำขวัญ ลักษณะการใช้เพลงบ่งบอกถึงการดำเนินพิธีกรรมในแต่ละขั้นตอนได้ดังนี้

- 1) เพลงสาธุการ ใช้บรรเลงในขั้นตอนประกอบพิธีการเปลื้องเครื่องทรงพระพุทธรูปมหาปฐมมาร

ภาพที่ 3 พระบาทสมเด็จพระปรเมนทรรามาธิบดีศรีสินทรมหาวชิราลงกรณ พระวชิรเกล้าเจ้าอยู่หัว ทรงเปลี่ยนเครื่องทรงพระพุทธมหามณีรัตนปฏิมากร
ที่มา : <https://www.posttoday.com/social/royal/328898>. 23 มิถุนายน 2563 (ออนไลน์)

ขั้นตอนการบรรเลงมีดังนี้ เมื่อหัวหน้าวงประโคมสังข์แตรได้รับสัญญาณจากเจ้าพนักงานสำนักพระราชวัง ให้เริ่มประโคม วงสังข์แตรจะเริ่มลั่นฆ้องชัยครั้งที่ 1 สังข์และวงปี่พาทย์พิธีเริ่มบรรเลงพร้อมกัน โดยสังข์จะเป่า 1 ลมหายใจ เมื่อสังข์เป่าแล้ว แตรฝรั่งจะเริ่มเป่าเพลง ซึ่งเรียกว่า “เพลงสำหรับบท” เมื่อเป่าจบ 1 บทแล้ว จะหยุด ซึ่งในขณะเดียวกัน เมื่อวงปี่พาทย์พิธีได้ยินเสียงฆ้องชัยลั่นครั้งที่ 1 จึงได้เริ่มบรรเลงเพลงสาธุการ เป็นการบรรเลงประกอบพระราชพิธีโดยเริ่มในขณะที่พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวฯ ทรงพระราชดำเนินไปด้านหลังฐานชุกชี ขึ้นเกยไปยังที่บุษบกประดิษฐานพระพุทธมหามณีรัตนปฏิมากร ทรงกราบ และทรงเปลื้องเครื่องทรงพระพุทธมหามณีรัตนปฏิมากร จนได้รับสัญญาณจากเจ้าพนักงาน แล้วจึงเปลี่ยนจากเพลงสาธุการเป็นเพลงลงสรอง โดยแสดงเป็นแผนภูมิได้ดังนี้

แผนภูมิที่ 2 การบรรเลงเพลงสาธการและเปลี่ยนเป็นเพลงลงสร

2) เพลงลงสรใช้ในขั้นตอนประกอบพิธีการสงฆ์องค์พระพุทธรูปรัตนปฏิมากร

ภาพที่ 4 พระบาทสมเด็จพระปรเมนทรรามาธิบดีศรีสินทรมหาวชิราลงกรณ พระวชิรเกล้าเจ้าอยู่หัว

ทรงเปลี่ยนเครื่องทรงพระพุทธรูปรัตนปฏิมากร

ที่มา : <http://www.madchima.org/forum/index.php?topic=19922.0> 23 มิถุนายน 2563 (ออนไลน์)

ขั้นตอนการบรรเลงมีดังนี้ เนื่องจากเพลงลงสรเป็นเพลงที่บรรเลงต่อมาจากเพลงสาธการ จะฟังสัญญาณจากเจ้าพนักงานสำนักพระราชวังเท่านั้น การบรรเลงเพลงลงสรนี้ เริ่มตั้งแต่พระบาทสมเด็จพระปรเมนทรรามาธิบดีศรีสินทรมหาวชิราลงกรณ พระวชิรเกล้าเจ้าอยู่หัว ทรงสงฆ์พระสุคนธ์ที่พระอัสสาชัชชาวพระพุทธรูปรัตนปฏิมากร แล้วทรงรับพระมหาสังข์ทักษ์กัณฐิณาวัวจาก

ใช้บรรเลงในขั้นตอนประกอบพิธีการเปลื้องเครื่องทรงพระพุทธรูปมหามณีรัตนปฏิมากร เพลงลงสรใช้ในขั้นตอนประกอบพิธีการสร่งน้ำองค์พระพุทธรูปมหามณีรัตนปฏิมากร และเพลงเรื่องทำขวัญใช้บรรเลงในขั้นตอนประกอบพิธีการเวียนเทียนเพื่อสมโภชพระพุทธรูปมหามณีรัตนปฏิมากร ซึ่งได้สอดคล้องกับแนวคิดของ เทอร์เนอร์ (อ้างถึงใน สุริยา สมุทรคุปต์, 2539 น. 35-38) ที่กล่าวว่า “พิธีกรรมหมายถึงลำดับที่แน่นอนของกิจกรรม ซึ่งรวมถึง การกระทำ คำพูด และสิ่งของ ที่ถูกจัดขึ้นในสถานที่ที่แน่นอน และจัดขึ้นเพื่อสนองต่อความมุ่งหมายและผลประโยชน์ของผู้ประกอบพิธี” การบรรเลงในพระราชพิธีนี้ต้องบรรเลงอย่างถูกต้องตามระเบียบแบบแผนตามขั้นตอน และแนวทางการบรรเลงที่ใช้ ต้องมีความเรียบร้อยเหมาะสมไม่ช้าไม่เร็วจนเกินไป

ข้อเสนอแนะ

การศึกษาเรื่องปรากฏการณ์ของวงปี่พาทย์พิธีในพระราชพิธีเปลี่ยนเครื่องทรงพระพุทธรูปมหามณีรัตนปฏิมากรนั้น ผู้วิจัยมีข้อเสนอแนะกับผู้วิจัยท่านอื่นที่มีความสนใจในสายวิจัยเล่มนี้ นอกจากวงปี่พาทย์พิธีในพระราชพิธีเปลี่ยนเครื่องทรงพระพุทธรูปมหามณีรัตนปฏิมากรแล้ว การศึกษาในเรื่อง วงประโคมเครื่องสูง ยังมีความสำคัญและลักษณะเฉพาะที่น่าสนใจ อันเป็นเอกลักษณ์ไม่น้อยไปกว่าวงปี่พาทย์พิธี ผู้วิจัยจึงมีความต้องการให้วงปี่พาทย์พิธีและวงประโคมเครื่องสูงในพระราชพิธีสำคัญต่างๆยังคงอยู่เป็นรูปแบบที่ถูกต้องตามความประสงค์ของโบราณราชประเพณี และเป็นความรู้ให้แก่ อนุชนคนรุ่นหลังได้อนุรักษ์และสืบทอดต่อไป

เอกสารอ้างอิง

- บุญตา เขียนทองกุล. (2548). **ดนตรีในพระราชพิธี**. กรุงเทพฯ: สำนักการสังคีต กรมศิลปากร.
- เรณู โกศินานนท์. (2540). **ดนตรีคือภาษา**. กรุงเทพฯ: ครูสภา
- สุริยา สมุทรคุปต์. (2539). **ทรงเจ้าเข้าผี : วาทกรรมของลัทธิพิธีและวิกฤติการณ์ของความทันสมัยในสังคมไทย**. กรุงเทพฯ: พิฆเณศพรินต์ติ้ง เซ็นเตอร์
- โพสทูเดย์.(2557). **เปลี่ยนเครื่องทรงฤดูหนาวพระแก้วมรกต**. สืบค้น 23 มิถุนายน 2563, จาก <https://www.posttoday.com/social/royal/328898>